نگرش دانشجویان کشور به مواد اعتیادآور در سال ۱۳۹۰

حسن رفیعی، * فردین علی‌پور **

چکیده

سوءمصرف مواد پدیده‌ای اجتماعی با ابعاد بهداشتی، فرهنگی و اقتصادی است که بخش عظیمی از نیروی انسانی بسیاری از کشورها را درگیر کرده است. پیش‌گیری از این مشکل اجتماعی، که با توجه به حساسیت جامعه و اولویت آن باید سرلوحهٔ سیاست‌های اجتماعی قرار گیرد، مستلزم شناخت وضع موجود و نیز عوامل خطر و محافظ آن است. نگرش افراد به مواد یکی از عواملی است که هم می‌تواند در شناخت وضع اعتیاد در گروه‌های مختلف جمعیتی به سیاست‌گذاران اجتماعی کمک کند و هم می‌تواند به‌منزلهٔ یکی از تعیین‌کننده‌های گرایش به سوءمصرف مواد مطالعه و کنترل شود. مطالعهٔ حاضر با هدف اولیهٔ سنجش وضعیت نگرش دانشجویان کشور به مواد صورت گرفته است. در این پژوهش نگرش ۵۱۰ نفر از دانشجویان کشور که با استفاده از روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای انتخاب شده بودند بررسی شده است. نتایج تحقیق نشان داد که میانگین نمرهٔ نگرش کل دانشجویان پسر به اعتیاد بیشتر از دانشجویان دختر است. میانگین نمرات نگرش کل و خرده‌مقیاس‌های «تمایل به مواد» و «باور غلط به شیوع بالای مواد» در افراد مجرد بالاتر از افراد متأهل است، ولی در خرده‌مقیاس‌های «عدم مشارکت فعال در برنامه‌های پیش‌گیری و درمان» و «عدم برخورد فعال با اعتیاد» این تفاوت‌ها از نظر آماری معنادار نبودند. در اکثر خرده‌مقیاس‌های نگرش به مواد، میانگین نمرات نگرش در دانشجویان ساکن منزل دانشجویی بیشتر از دانشجویان ساکن در مسکن شخصی و خوابگاه‌ها بود، ولی این تفاوت برای خرده‌مقیاس «عدم برخورد فعال با اعتیاد» ازنظر آماری معنادار نبود. به نظر می‌رسد عواملی مانند پیوندهای اجتماعی و منابع کنترل درونی و بیرونی، دسترسی به هنجارهای مؤید مصرف مواد، زندگی در کانون گرم خانواده و سرپرستی و نظارت مناسب خانواده بر امور دانشجویان می‌تواند در شکل‌دهی و اصلاح نگرش به مواد نقش داشته باشد.

کلیدواژه‌ها: مصرف مواد، نگرش، پرسش‌نامهٔ نگرش به مواد.

* روان‌پزشک و کارشناس‌ارشد سلامت همگانی (MPH)، عضو هیئت‌علمی گروه آموزشی رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی Hassan441015@gmail.com

** دکتری مددکاری اجتماعی، عضو هیئت‌علمی گروه آموزشی مددکاری اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی Alipour_Fardin@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۹۱/۱۱/۲۳ تاریخ پذیرش: ۹۳/۷/۳۰

مسائل اجتماعی ایران، سال پنجم، شمارهٔ ۲، زمستان ۱۳۹۳، صص ۷-۱۹

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1393.5.2.1.0]

مقدمه

اعتیاد یکی از بزرگ‌ترین مشکلات اجتماعی است که تمام کشورهای جهان به نوعی با آن دست به گریبان اند؛ به‌طوری‌که گزارش‌ها حاکی از افزایش «سوءمصرف مواد» در جهان است. براساس آخرین تخمین «دفتر ملل متحد برای مبارزه با مواد و جرائم» در سال ۲۰۰۷، بین ۱۷۲ تا ۲۵۰ میلیون نفر در گروه سنی ۱۵ تا ۶۴ سال یعنی ۴/۸ تا ۵/۸ درصد از این گروه سنی در جهان دچار سوءمصرف مواد هستند (UNODC، 2007 به نقل از دفتر شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان بین‌الملل، ۲۰۱۰). آخرین مطالعهٔ کشوری نیز تعداد معتادان را در سال ۱۳۸۶ حدود دومیلیون نفر برآورد کرده است (نارنجی‌ها و همکاران، ۱۳۸۹). با مطالعهٔ روند اعتیاد در کشور می‌توان دریافت که میزان معتادان تقریباً هر دوازده سال دوبرابرشده و سالانه ۸ درصد بر جمعیت آنان افزوده می‌شود (میثمی و همکاران، ۱۳۸۷ به نقل از کیوان‌آرا و همکاران، ۱۳۸۵). نتایج برخی زمینه‌یابی‌ها نشان داده است با آنکه میزان مصرف مواد مخدر و اعتیاد در بین دانشجویان کمتر از دیگر اقشار است، این پدیده به دانشگاه‌ها هم وارد شده و شمار دانشجویان معتاد یک‌درصد برآورد می‌شود (سراج‌زاده و فیضی، ۱۳۸۶).

در منابع علمی معاصر کمتر کسی از صاحب‌نظران اعتیاد درمان یک‌بعدی، چه صرفاً دارویی و چه صرفاً غیردارویی، را برای اعتیاد پیشنهاد می‌کند، بلکه ترکیبی از تمام آنها لازم است. بااین‌حال حتی مؤثرترین درمان‌ها نیز احتمال بازگشت زیادی دارند. به‌این‌ترتیب پیش‌گیری از ابتلای افراد جامعه به سوءمصرف مواد به معنی جلوگیری از تحمیل هزینه‌های سنگین درمان به اجتماع، ابتلای فرد به انواع بیماری‌ها، وقوع جرم و جنایت و درمعرض خطر قرارگرفتن نسل بعدی است. یکی از روش‌های پیش‌گیرانه دربرابر مصرف مواد آگاه‌سازی افراد از خطرات و مضرات مواد مخدر و اصلاح نگرش افراد به مواد از مثبت به منفی است (رحیمی موقر، ۱۳۷۵).

جوانان مستعدترین گروه برای ابتلا به اعتیادند. دامنهٔ تأثیر اعتیاد ازآن‌رو حائز اهمیت است که عواقب وخیم آن فقط فرد معتاد را دربرنمی‌گیرد، بلکه معمولاً خانواده، دوستان و همکاران نیز درمعرض آثار ویرانگر آن قرار خواهند گرفت. در نگاه اول به نظر می‌رسد که احتمال تمایل به مصرف مواد مخدر بین بیکاران و افراد کم‌سواد و حاشیه‌نشین بیشتر است که از ناکامی و سرخوردگی‌های اجتماعی و اقتصادی رنج می‌برند و انتظار می‌رود دانشجویان که از سرآمدان فکری جامعه هستند و امید دسترسی به امکانات اجتماعی برای آنها بیش‌از دیگران است به مصرف مواد نگرش منفی داشته باشند، اما گسترش امکان

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1393.5.2.1.0]

دسترسی به مواد مخدر در جامعه و پایین‌آمدن سن اعتیاد در سال‌های اخیر این موضوع را به معضل تبدیل کرده است (سراج‌زاده و فیضی، ۱۳۸۶).

اهمیت موضوع

اعتیاد و سوءمصرف مواد مخدر به‌مثابهٔ مسئله‌ای اجتماعی پدیده‌ای است که همراه با آن توانایی جامعه در سازمان‌دادن و حفظ نظم موجود ازبین می‌رود و باعث دگرگونی‌های ساختاری در نظام اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه می‌شود. در جامعهٔ امروز ما مواد مخدر در سیمای مسئله یا مشکل اجتماعی رخ نموده است. این آسیب اجتماعی تعداد زیادی از مردم را تحت تأثیر قرار داده و به‌طور روزافزونی درحال تعامل با دیگر آسیب‌های اجتماعی و تبدیل‌شدن به تهدیدی ساخت‌شکن است.

الگوی مصرف مواد و عوامل مرتبط با آن بسیار متنوع است و از منطقه‌ای به منطقهٔ دیگر و دربین مناطق و گروه‌های اجتماعی نیز متفاوت است و تحت تأثیر عوامل اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، مذهبی و اقتصادی قرار می‌گیرد. نوع نگرش جوانان به‌خصوص قشر دانشجو به مواد مخدر و عواملی که این نگرش را متأثر می‌کند نیز حائز اهمیت است و بنابراین قبل از هرگونه مداخله و برنامه‌ریزی درک ماهیت موضوع و چگونگی توزیع آن در گروه‌های جوانان نیازمند تحقیق و ارزیابی است.

ازسوی دیگر جوانان همیشه به‌دنبال تجربه‌های نو هستند. بخش زیادی از این جوانان در مقاطع مختلف دانشگاهی به تحصیل مشغول‌اند و از مواجهه با چنین خطراتی در امان نیستند. با توجه به ساختار جمعیت فعلی کشور و فراهم‌بودن زمینه‌های مختلف برای گرایش جوانان و نوجوانان به مصرف مواد، باید راهکار مناسبی جهت مصون‌سازی آنان پیدا کرد. یکی از عوامل سوق‌دهندهٔ افراد به سوءمصرف مواد نگرش مثبت به مواد است. قصد افراد برای سوءمصرف مواد دست‌کم در اولین دفعات مصرف تحت تأثیر نگرش آنها به مصرف مواد قرار دارد. ازاین‌رو اصلاح نگرش به‌خصوص جوانان یکی از راهبردهای شناخته‌شدهٔ پیش‌گیری از اعتیاد است. برای پیش‌گیری از سوءمصرف مواد دربین جوانان نیز شناخت دیدگاه نگرشی آنها و سپس اصلاح نگرش آنان به سوءمصرف مواد ضروری است.

مطالعات نشان داده است که اصلاح نگرش افراد دربارهٔ اعتیاد از مثبت به منفی می‌تواند از گرایش و ابتلای آنان به اعتیاد جلوگیری کند (جزایری، ۱۳۸۱: ۲۲۹). سیاست‌گذاران عرصهٔ اعتیاد برای روزآمدکردن اطلاعات و یافته‌های خود به منظور طراحی برنامه‌های مؤثرتر در این حوزه نیازمند پژوهش‌هایی هستند که چشم‌اندازی از وضعیت موجود اعتیاد را در اختیار آنان قرار دهد و ازطرفی مسئلهٔ اعتیاد و نگرش به آن به‌سبب چندوجهی‌بودن و

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1393.5.2.1.0]

تغییرات پنهانی و سریع نیازمند مداخلات جامع است. با توجه به مطالب مطرح‌شده لزوم جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات از این پدیده و نحوهٔ نگرش افراد به این موضوع در هر مقطع زمانی و به‌خصوص در گروه‌های جوان و درمعرض خطر حائز اهمیت است که مقالهٔ حاضر برای برآوردن این مهم می‌کوشد.

پیشینه و چارچوب مفهومی تحقیق

اعتیاد در لغت به معنای عادت‌کردن یا خوی‌کردن به چیزی است. سازمان ملل متحد اعتیاد را این‌گونه تعریف کرده است: اعتیاد مسمومیت حاد یا مزمنی است که برای شخص یا اجتماع زیان‌بخش است و ازطریق استعمال داروی طبیعی یا صنعتی ایجاد می‌شود. اعتیاد به مواد مخدر سه ویژگی دارد:

- احساس نیاز شدید به استعمال مواد و تهیهٔ آن از هرطریق ممکن.
- وجود علاقهٔ شدید به افزایش مداوم میزان مصرف مواد.
- وجود وابستگی روانی و جسمانی به آثار مواد، به‌طوری‌که در اثر در دسترس نبودن آن نشانه‌های وابستگی روانی و جسمانی در فرد معتاد هویدا شود (شهیدی، ۱۳۷۵: ۱۵).

مطالعات متعددی وجود دارد که نشان‌دهندهٔ ارتباط میان سوءمصرف مواد، مخصوصاً مواد محرک روان‌گردان، را با نحوهٔ نگرش به این مواد نشان می‌دهد (لیوبوتینا، ۲۰۰۴؛ مارلات و روهسنوف، ۱۹۸۰؛ رایت، نیومن و لیس، ۱۹۹۳)، مطالعه‌ای در سال ۲۰۱۱ در امریکا به بررسی متغیرهای مرتبط با مصرف و تمایل به مصرف مواد درمیان جوانان و دانشجویان کارولینای شمالی پرداخته است. نتایج این مطالعه که بر داده‌های ۳۳۴۶ دانشجوی مشارکت‌کننده در پیمایش ملی مبتنی بود نشان داد که ۴۸ درصد دانشجویان تاکنون یک‌بار مواد مصرف کرده‌اند، ۱۹ درصد اظهار کردند که اخیراً مصرف کرده‌اند و ۳۳ درصد مستعد مصرف مواد مخدر بوده‌اند. دراین‌میان زنان، افراد متعلق به گروه‌های غیراقلیت و دانشجویان مسن‌تر نسبت به مردان و دانشجویان جوان‌تر بیشتر درمعرض مصرف سیگار قرار داشتند. داشتن دوستان نزدیکی که مصرف‌کنندهٔ مواد بودند نیز احتمال رخداد پیامد (مصرف به‌طورکلی و مصرف اخیر) را بالا می‌برد (کاندرا، ۲۰۱۱).

در مطالعه‌ای با عنوان «وضعیت اعتیاد درمیان دانشجویان مقطع لیسانس دانشگاه‌های خصوصی بنگلادش» محقق بیشتر به سازوکارهای نگرشی افراد مصرف‌کننده پرداخته است. او در یک نمونهٔ ۱۶۰ نفره از دانشجویان دانشگاه‌های خصوصی دریافت که ۳۸ درصد پاسخگویان به‌علت نفوذ دوستانشان بر آنها به اعتیاد روی آورده بودند، ۳۱ درصد آنها صرفاً با توجیه مصرف‌کردن چیزی جدید به اعتیاد کشیده شده بودند، ۸۸ درصد آنها دربارهٔ

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1393.5.2.1.0]

راهکارهای کنارآمدن با مشکل اعتیاد اظهار آگاهی می‌کردند، اما نسبت کمی از آنها به ترک اعتیاد روی آورده بودند (سانی، ۲۰۱۰).

در مطالعهٔ دیگری با عنوان «عادات و عقاید مصرف سیگار درمیان دانشجویان رشتهٔ پرستاری و پزشکی در دو شهر جنوبی هند» مانی[1] و همکاران پیمایشی را در یک نمونهٔ ۸۲۹ نفری از دانشجویان انجام دادند. نتایج این مطالعه نشان داد که ۱۴ درصد از آنها تاکنون تنباکو مصرف کرده‌اند و ۱۶ درصد آنها اخیراً مصرف کرده‌اند. بیش از ۸۰ درصد آنها موافق اعمال محدودیت بر فروش سیگار برای جوانان بودند و بیش از ۹۰ درصد موافق آموزش بیشتر در زمینهٔ کنترل سیگار بودند (مانی، ۲۰۱۰).

بارنز[2] و همکاران در مطالعهٔ خود نشان دادند که نه‌تنها والدین مصرف‌کننده، بلکه نگرش والدین به مصرف مواد نیز در این بین نقش بااهمیتی ایفا می‌کند. والدینی که به مصرف مواد نگرش مثبت دارند، بیشتر احتمال دارد فرزندانی داشته باشند که مواد مصرف‌کنند (بارنز، ۲۰۰۷).

مطالعات مختلف نشان داده است که علاوه‌بر تأثیر نگرش در سوءمصرف مواد، متغیرهای اثرگذار متعددی وجود دارند که در تبیین پدیدهٔ اعتیاد و درواقع نگرش به اعتیاد و مواد مخدر نقش مهمی ایفا می‌کنند؛ برای مثال ویلز[3] و همکاران به عوامل خانوادگی مانند چگونگی ارتباط والدین با یکدیگر و با فرزندان، متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و موقعیت محیطی و تحصیلی به‌منزلهٔ پیش‌بینی‌کننده‌های مصرف مواد اشاره کرده‌اند (ویلز، ۲۰۰۸). به‌عبارت دیگر، تعامل میان ساختار شخصیتی افراد با محیط، اختلالات عملکردی روان‌شناختی و وضعیت اقتصادی‌ـ اجتماعی فرد نیز از دیگر عوامل گرایش به سوءمصرف مواد است.

مفهوم نگرش یکی از مفاهیم روان‌شناسی اجتماعی است و بیشتر نظریه‌پردازان آن را ضروری‌ترین و اصلی‌ترین مفهوم روان‌شناسی اجتماعی می‌دانند. این اهمیت ناشی از آن است که صاحب‌نظران مطالعهٔ نگرش را برای درک رفتار اجتماعی ضروری دانسته‌اند و بر این فرض تأکید می‌کنند که نگرش‌ها تعیین‌کنندهٔ رفتارها هستند و معتقدند با تغییر نگرش‌ها می‌توانیم رفتارها را تغییر دهیم (کریمی، ۱۳۸۰: ۱۵۰). انسان در هر فعالیتی نگرشی دارد که اقدامات او را تحت تأثیر قرار می‌دهد. نگرش می‌تواند کارها را تسهیل کند یا فرد را به اشتباه اندازد. نگرش احساس فرد به یک شیء، نهاد اجتماعی یا گروه است. نگرش‌ها ویژگی‌هایی اکتسابی‌اند و تقریباً پیوسته در رفتار نمود می‌یابند. البته روشن است

[1] Mony
[2] Barnes
[3] Wills

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1393.5.2.1.0]

که رفتارها از عوامل متعددی ناشی می‌شوند و موقعیت‌های گوناگونی در شکل‌دهی آنها مؤثر است، اما همهٔ این عوامل رفتار را در زمینه‌هایی هم‌ساز با نگرش‌ها جهت می‌دهند (فاطمی و همکاران، ۱۳۸۷: ۷۲).

مِیرز نگرش را «واکنش ارزشیابانهٔ خوشایند یا ناخوشایند به چیزی یا کسی» تعریف کرده است که در باورها، احساس‌ها، یا رفتارهای ارادی فرد منعکس می‌شود (میرز، ۲۰۰۲). اتکینسون و همکاران این عناصر سه‌گانهٔ نظام نگرش را به قرار زیر تشریح می‌کنند:

عنصر شناختی: شامل دانش، اطلاعات، اعتقادات، و باورهای شخصی دربارهٔ موضوع یا شیئی مشخص.

عنصر عاطفی: جنبهٔ هیجانی و ارزشیابانهٔ نگرش که تظاهر آن به‌صورت دوست‌داشتن یا نداشتن موضوع نگرش است.

عنصر رفتاری: تمایل به عمل و آمادگی برای نشان‌دادن واکنشی مثبت یا منفی به موضوع نگرش.

از تعامل این عناصر رفتار فرد شکل می‌گیرد. به نظر می‌رسد در جمعیت معتادان نگرشی متفاوت با جمعیت عادی دربارهٔ اعتیاد و عوارض آن وجود داشته باشد و یکی از عوامل زمینه‌ساز اعتیاد وجود همین نگرش مثبت به مواد در این گروه قلمداد می‌شود.

نظریه‌های متعددی درباب نقش باورها و عقاید جوانان و نوجوانان در زمینهٔ عوارض مصرف تفننی مواد مخدر به‌مثابهٔ عاملی برای شروع مواد مطرح شده است. این نظریات بر این فرضیه استوارند که اولاً اساسی‌ترین دلیل نوجوان برای مصرف مواد انتظارها و دریافت‌های او از مواد مخدر است و ثانیاً صفات شخصیتی جوانان و برخی ویژگی‌های محیطی و اقتصادی- اجتماعی و ارتباط با همسالانی که مواد مخدر مصرف می‌کنند اثر خود را بر شناخت‌ها، ارزیابی‌ها و تصمیم‌های نوجوانان دربارهٔ مواد مخدر می‌گذارد (طارمیان، ۱۳۷۸). برخی پژوهشگران در کشور به بررسی نگرش به مواد پرداخته‌اند و از نگرش مثبت به‌منزلهٔ یکی از پیش‌بینی‌کننده‌های مصرف مواد نام برده‌اند (دلاور و همکاران، ۱۳۸۸). رضایی و همکاران نیز با بررسی نگرش دانشجویان به مواد مخدر به این نتیجه رسیدند که حدود ۱۸ درصد از دانشجویان گه‌گاهی به فکر مصرف مواد می‌افتند، حدود ۱۳ درصد، برای یک‌بارهم‌که‌شده، دوست دارند مواد مصرف کنند؛ حدود ۱۲ درصد مصرف مواد را رؤیایی می‌دانند که مدت‌هاست درسر دارند؛ حدود ۵ درصد از آنها اعتقاد دارند که یک‌بار مصرف مواد به امتحانش می‌ارزد (رضایی و همکاران، ۱۳۹۲).

به‌طورکلی، با درنظرگرفتن اینکه نوجوانی و جوانی دوره‌ای حساس و پرخطر در روی‌آوردن نوجوانان به مصرف مواد و اعتیاد است و ازسویی دیگر با پذیرفتن اصلاح نگرش

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1393.5.2.1.0]

افراد به مواد به‌منزلهٔ روشی مؤثر در پیش‌گیری از اعتیاد می‌توان این فرضیه را مطرح کرد که اصلاح نگرش جوانان به مواد مخدر می‌تواند در پیش‌گیری از اعتیاد در سطح جامعه کارآمد باشد.

با توجه به موارد مطرح‌شده، در این مقاله به بررسی نگرش دانشجویان دانشگاه‌های ایران به اعتیاد پرداخته‌ایم و میزان رابطهٔ آنان با مقوله‌های نگرشی مربوط به مصرف مواد مخدر را به دست آورده‌ایم. ازسوی دیگر، ارتباط این خرده‌مقیاس‌ها و نگرش کلی دانشجویان را نیز با متغیرهای تأثیرگذاری چون وضعیت تحصیلی، وضعیت تأهل، جنسیت و... بررسی کرده‌ایم.

روش تحقیق

این پژوهش بخشی از طرح «ارزشیابی برنامهٔ پیش‌گیری اجتماع‌محور از اعتیاد در دانشگاه‌های کشور» است که سازمان بهزیستی کشور در سال ۱۳۹۰ به مؤسسهٔ مطالعات رفتاری و اجتماعی داریوش واگذار کرده است. برنامهٔ مزبور را سازمان بهزیستی کشور از سال ۱۳۸۳ در تعدادی از دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی که برای مشارکت در آن اعلام آمادگی کرده‌اند اجرا می‌کند و اکنون پس‌از چند سال اجرا، ارزشیابی آن را به مؤسسهٔ پیش‌گفته سپرده است. یکی از اهداف این برنامه اصلاح نگرش دانشجویان به مصرف مواد است. نمونه‌گیری به صورت چندمرحله‌ای انجام گرفت. ابتدا با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی‌شده از پنج منطقهٔ جغرافیایی کشور (شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز)، نُه استان (مازندران، خراسان رضوی، زنجان، چهارمحال‌وبختیاری، فارس، آذربایجان شرقی، کرمانشاه، ایلام و تهران) به‌صورت تصادفی انتخاب شدند. سپس با استفاده از روش خوشه‌ای از هر استان دو دانشگاه وارد مطالعه شدند و سپس در داخل هر دانشگاه با توجه به فهرست دانشجویان ۳۰ نفر به صورت تصادفی انتخاب شدند و درمجموع ۵۱۰ نفر حجم نمونهٔ این مطالعه در نظر گرفته شدند.

برای سنجش نگرش در این تحقیق از پرسش‌نامهٔ نگرش به مواد (رفیعی و علی‌پور، ۱۳۹۳) استفاده کردیم که علاوه‌بر نگرش کل، پنج بعد «تمایل به مواد»، «عدم مشارکت فعال در برنامه‌های پیش‌گیری و درمان اعتیاد»، «باورهای نادرست دربارهٔ اثر مثبت مواد»، «اعتقاد نادرست به شیوع بالای مصرف مواد»، و «عدم مواجههٔ فعال با مشکل اعتیاد» را نیز می‌سنجد. روایی آن با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی تأیید شد؛ به‌طوری‌که گویه‌های آن ۶۰/۸۴۶ درصد از پراکنش (واریانس) کل سازه را تبیین کردند. پایایی پرسش‌نامه نیز با ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۲ گزارش شده است (رفیعی و علی‌پور، ۱۳۹۳).

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1393.5.2.1.0]

یافته‌ها

نمونهٔ این تحقیق را ۵۱۰ نفر از دانشجویان نُه استان کشور تشکیل می‌دهند. از این تعداد ۲۸۹ نفر (۵۶/۷ درصد) را دانشجویان پسر و ۲۲۱ نفر (۴۳/۳ درصد) را دانشجویان دختر تشکیل دادند. ۱۲۰ نفر (۲۳/۵درصد) دارای تحصیلات کاردانی، ۳۵۲ نفر (۶۹درصد) کارشناسی و ۳۸ نفر (۷/۵ درصد) کارشناسی‌ارشد بودند. میانگین سنی دانشجویان تحقیق ۲۱/۴۹ بود و ۱۱/۲ درصد دانشجویان را افراد متأهل تشکیل می‌دادند.

ابتدا داده‌های مطالعه جهت بررسی بهنجاربودن (نرمالیته) با آزمون کولموگروف‌ـ اسمیرنوف سنجیده شد که نتایج آن بهنجاربودن داده‌ها را تأیید کرد. سپس با استفاده از آزمون تی به مقایسهٔ نگرش دانشجویان دختر و پسر به مواد در ابعاد مختلف این متغیر پرداختیم که نتایج در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. مقایسهٔ نمرات نگرش دانشجویان به تفکیک جنسیت

	مرد (n=۲۸۹)	زن (n=۲۲۱)	مقدار احتمال
	میانگین (انحراف معیار)	میانگین (انحراف معیار)	
نگرش کل	۶۳/۳۰ (۱۵/۲۵)	۵۴/۴۷ (۱۴/۸۴)	۰/۰۰۱
تمایل به مواد	۲۹/۵۵ (۱۱/۹۰)	۲۴/۳۱ (۱۲/۷۴)	۰/۰۰۱
عدم مشارکت فعال در برنامه‌ها	۱۲/۰۶ (۳/۹۲)	۱۰/۸۷ (۳/۶۶)	۰/۰۰۱
باور غلط به آثار مثبت مواد	۶/۷۳ (۳/۰۱)	۵/۶۱ (۲/۶۹)	۰/۰۰۱
عدم برخورد فعال با اعتیاد	۷/۲۵ (۲/۶۵)	۶/۱۴ (۲/۵۰)	۰/۰۰۱
اعتقاد نادرست به شیوع بالا	۷/۷۰ (۱/۳۱)	۷/۵۳ (۱/۴۱)	۰/۱۷

همان‌طور که جدول ۱ نشان می‌دهد، میانگین نمرهٔ نگرش کل دانشجویان پسر به اعتیاد بیشتر از دانشجویان دختر است و این تفاوت از نظر آماری نیز معنادار است ($p<0.001$). در بقیهٔ ابعاد، به‌جز بعد اعتقاد به شیوع بالای مواد، همین تفاوت معنادار بین دو جنس مشاهده شد. سپس با استفاده از آزمون تی به مقایسهٔ نگرش دانشجویان به اعتیاد در ابعاد مختلف این متغیر و وضعیت تأهل دانشجویان پرداختیم که نتایج در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. مقایسهٔ نمرات نگرش به اعتیاد و وضعیت تأهل دانشجویان

	مجرد (n=۴۵۳)	متأهل (n=۵۷)	مقدار احتمال
	میانگین نمرات	میانگین نمرات	
نگرش کل	۶۰/۱۸	۵۱/۶۷	۰/۰۰۳
تمایل به مواد	۳۵/۸۷	۲۴/۷۱	۰/۰۰۶
عدم مشارکت فعال در برنامه‌ها	۱۱/۶۵	۱۰/۷۱	۰/۰۶
باور غلط به آثار مثبت مواد	۶/۳۵	۵/۴۰	۰/۰۲
عدم برخورد فعال با اعتیاد	۶/۸۰	۶/۴۹	۰/۴
اعتقاد نادرست به شیوع بالا	۷/۵۷	۸/۰۷	۰/۰۰۶

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1393.5.2.1.0]

با توجه به جدول ۲ مشاهده می‌شود که میانگین نمرات نگرش کل، تمایل به مواد، باور غلط و اعتقاد به شیوع زیاد مواد در افراد مجرد بالاتر از افراد متأهل است و این تفاوت ازنظر آماری معنادار است، ولی در خرده‌مقیاس عدم مشارکت فعال و عدم برخورد فعال با اعتیاد این تفاوت‌ها ازنظر آماری معنادار نبودند.

جدول ۳ به مقایسهٔ میانگین نمرات نگرش به مصرف مواد در دانشجویانِ دارای وضعیت‌های مختلف مسکن با استفاده از آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه پرداخته است. همان‌طورکه در این جدول مشاهده می‌شود، در اکثر مقوله‌های نگرش به مواد (نگرش کل، مشارکت فعال، باور غلط، برخورد فعال با مشکل اعتیاد) میانگین نمرات نگرش در دانشجویان ساکن منزل دانشجویی بیشتر از دانشجویان ساکن در مسکن شخصی و خوابگاه‌هاست.

جدول ۳. مقایسهٔ نمرات نگرش به مواد و محل سکونت دانشجویان

	شخصی	دانشجویی	خوابگاه	مقدار احتمال
	میانگین نمرات	میانگین نمرات	میانگین نمرات	
نگرش کل	۵۶/۹۲	۶۷/۱۳	۶۶/۰۱	۰/۰۰۱
تمایل به مواد	۲۴/۸۷	۳۲/۰۰	۳۴/۳۱	۰/۰۰۱
عدم مشارکت فعال در برنامه‌ها	۱۱/۳۶	۱۳/۳۶	۱۱/۵۷	۰/۰۱
باور غلط به آثار مثبت مواد	۶/۳۳	۷/۱۱	۵/۶۴	۰/۰۲
عدم برخورد فعال با اعتیاد	۶/۷۱	۷/۲۲	۶/۸۳	۰/۵۲
اعتقاد نادرست به شیوع بالا	۷/۶۴	۷/۴۴	۷/۶۶	۰/۶۸

جدول ۴. مقایسهٔ رابطهٔ بین میانگین نمرات نگرش به مواد و تحصیلی دانشجویان

	کاردانی (n=۱۲۰)	کارشناسی (n=۳۵۲)	کارشناسی ارشد (n=۳۸)	مقدار احتمال
	میانگین نمرات	میانگین نمرات	میانگین نمرات	
نگرش کل	۵۴/۵۲	۶۰/۱۱	۶۹/۲۳	۰/۰۰۱
تمایل به مواد	۲۳/۱۹	۲۷/۶۷	۳۶/۵۲	۰/۰۰۱
عدم مشارکت فعال در برنامه‌ها	۱۰/۹۴	۱۱/۶۹	۱۲/۱۵	۰/۱۱
باور غلط به آثار مثبت مواد	۶/۴۶	۶/۲۴	۵/۶۰	۰/۲۸
عدم برخورد فعال با اعتیاد	۶/۱۶	۶/۹۱	۷/۳۴	۰/۰۱
اعتقاد نادرست به شیوع بالا	۷/۷۵	۷/۵۹	۷/۶۰	۰/۵

با توجه به جدول ۴ که با استفاده از تحلیل واریانس به مقایسهٔ نگرش به مواد در دانشجویان شاغل به تحصیل در مقاطع مختلف پرداخته است درمی‌یابیم که در مقیاس‌های نگرش کل، تمایل به مواد، عدم مشارکت فعال، عدم برخورد فعال با مسئلهٔ اعتیاد و اعتقاد نادرست به شیوع زیاد مواد میانگین نمرهٔ دانشجویان مقطع کارشناسی‌ارشد بالاتر از دو گروه دیگر بوده است، اما این تفاوت برای دو خرده‌مقیاس اعتقاد نادرست به شیوع زیاد و عدم مشارکت فعال ازنظر آماری معنادار نبود.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1393.5.2.1.0]

بحث و نتیجه‌گیری

در بررسی رابطهٔ بین متغیر جنسیت و نگرش به مواد، نتایج پژوهش نشان داد که میانگین نگرش مثبت به مواد مخدر در دانشجویان پسر بیشتر از دانشجویان دختر است. این یافته با برخی دیگر از مطالعات هم‌خوانی دارد (وینارتی، ۲۰۱۰). شاید بتوان دلایل این نسبت‌ها را در دانشجویان پسر طبق بسیاری از نظریات (نظریهٔ کنترل اجتماعی، نظریهٔ آنومی) چنین تحلیل کرد که دانشجویان پسر با محدودیت‌های کمتری در ارتباطات روبه‌رو هستند و دسترسی بیشتری به هنجارهای مؤید مصرف مواد و نگرش به مواد دارند.

در بررسی رابطهٔ بین وضعیت تأهل و میانگین نگرش و خرده‌مقیاس‌های آن نتایج پژوهش حاکی از بالاتربودن میانگین نمرهٔ نگرش کل در افراد مجرد نسبت به افراد متأهل بود. در تمام خرده‌مقیاس‌ها به‌جز خرده‌مقیاس اعتقاد به شیوع زیاد مصرف مواد، میانگین نمرات دانشجویان مجرد بالاتر بود. این یافته‌ها با مطالعات بالدوین و همکاران (۲۰۰۱) و سیام (۱۳۸۴) هم‌خوانی دارد. در توجیه این رابطه می‌توان گفت دانشجویان متأهل به زندگی متأهلی تعهد دارند و طبق نظر کنترل اجتماعی هیرشی (سخاوت، ۱۳۸۳) می‌توان گفت که پیوندهای اجتماعی و منابع کنترل درونی و بیرونی در افراد متأهل بیشتر از افراد مجرد است و این منابع کنترلی تا حد زیادی از شکل‌گیری هنجارهای مؤید نگرش مثبت به مواد می‌کاهد.

در بررسی رابطهٔ بین وضعیت محل سکونت دانشجویان و نگرش به مواد، نتایج حاکی از بالاتربودن میانگین نمرات نگرش در دانشجویان ساکن در خانهٔ دانشجویی بود. یافته‌های این مطالعه با مطالعات بسیاری (ازجمله فروتنی، ۱۳۸۳؛ سیام، ۱۳۸۴؛ بخشانی، ۱۳۸۵) هم‌خوانی دارد. این مسئله می‌تواند مبین نقش خانواده و دوستان در گرایش یا کنترل سوءمصرف مواد باشد. این مسئله نشان می‌دهد که زندگی‌کردن در کانون گرم خانواده و سرپرستی و نظارت مناسب خانواده بر امور دانشجویان می‌تواند تا حدود زیادی (آن‌طورکه در نظریه‌هایی چون پیوند افتراقی ساترلند و کنترل هیرشی می‌بینیم) درجهت طرد نگرش‌های موافق مصرف مواد باشد و نوعی انسجام فکری هیجانی دربارهٔ زیان‌های این مواد در فرد به‌وجود آورد.

در بررسی رابطهٔ مقطع تحصیلی با نگرش به مواد در دانشجویان، نتیجهٔ پژوهش نشان داد که در بیشتر خرده‌مقیاس‌ها میانگین نمرات دانشجویان کارشناسی‌ارشد بالاتر از دو مقطع دیگر بوده است. به نظر می‌رسد این رابطه ناشی از نگرانی‌های فزایندهٔ این دانشجویان برای آینده و نوعی سرخوردگی به علت تعارض‌های روانی به‌وجودآمده ناشی از افزایش دغدغه‌های زندگی (شغلی، معیشتی و...) باشد. هرچند احتمالاً متغیرهای زیاد

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1393.5.2.1.0]

دیگری می‌توانند در توضیح این امر نقش داشته باشند که خود نیازمند انجام پژوهش است. به‌علاوه، نتیجهٔ برخی پژوهش‌های صورت‌گرفتهٔ پیشین برخلاف این بود (ازجمله سیدفاضل‌پور، ۱۳۸۳). این تفاوت می‌تواند به تفاوت ابزار به‌کاررفته در دو تحقیق مربوط باشد.

گفتنی است روابط مشاهده‌شده در این تحقیق صرفاً نشان‌دهندهٔ همبستگی بین متغیرهاست و بر رابطهٔ علّی دلالت ندارد. ازطرف دیگر، نتایج تحقیق مبتنی بر ارزیابی خوداظهاری بوده است که در تفسیر نتایج باید به احتمال وجود تورش‌های ذاتی این روش توجه داشت که ممکن است در پاسخ به سؤالات نهفته باشد.

با توجه به نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود دغدغه‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی جوانان دانشجو، همچون امید به یافتن شغل، غنی‌سازی اوقات فراغت دانشجویان، توجه به باورهای فرهنگی، جامعه‌پذیری و تفکر مثبت درجهت ارتقای نگرش مثبت دانشجویان به زیان‌های مصرف مواد، مورد توجه مسئولان و سیاست‌گذاران نظام آموزشی کشور قرار بگیرد.

لازم است که برنامه‌های آموزشی مناسب دربارهٔ زیان‌های مصرف مواد و راهکارهای ارتقای آگاهی و به تبع آن نگرش دانشجویان به اثرات سوء جسمی، روانی و اجتماعی اعتیاد، به‌خصوص برای دانشجویان مجرد و ساکن خانه‌های دانشجویی و خوابگاه‌ها، تدوین و اجرا شود. شایسته است تحقیقات آتی با استفاده از رویکردهای جدید به بررسی متغیرهای دیگری (در سطوح فردی و اجتماعی) بپردازند که تصور می‌شود در نگرش دانشجویان به مقولهٔ اعتیاد و مصرف آن نقش داشته باشند (ازقبیل عدم تأمین نیازهای عاطفی، عدم موفقیت تحصیلی، امید به آینده و مشاجرات خانوادگی) و علاوه‌بر تعیین اثرات مستقیم، روابط تقابلی این متغیرها نیز تحت سنجش قرار بگیرد.

منابع

آقابخشی، حبیب (۱۳۷۹) «اثرات اعتیاد پدر بر کارکردهای خانواده»، *فصلنامهٔ علوم اجتماعی*، شمارهٔ ۱۰: ۲۱-۲۷.

اتکینسون، آر. ال و همکاران (۱۹۹۶) *زمینهٔ روان‌شناسی هیلگارد*، جلد دوم، ترجمهٔ حسن رفیعی و مرسده سمیعی، تهران: ارجمند.

بخشانی، نورمحمد (۱۳۸۵) «شیوع مصرف سیگار و مواد مخدر در دانش‌آموزان دبیرستانی زاهدان»، *طبیب شرق*، سال ششم، شمارهٔ ۱: ۱۱-۱۵.

سراج‌زاده، سیدحسین و ایرج فیضی (۱۳۸۶) «مصرف مواد مخدر و مشروبات الکلی در بین دانشجویان دانشگاه‌های دولتی در سال تحصیلی ۱۳۸۱-۱۳۸۲»، *فصلنامهٔ رفاه اجتماعی*، سال ششم، شمارهٔ ۳۵: ۸۵-۱۰۹.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1393.5.2.1.0]

سیام، شهره (۱۳۸۴) «شیوع مصرف مواد اعتیادآور بین دانشجویان پسر دانشگاه‌های مختلف شهر رشت»، *مجلهٔ طبیب شرق*، دورهٔ هشتم، شمارهٔ ۴: ۷۹-۸۴.

سخاوت، جعفر (۱۳۸۳) *جامعه‌شناسی انحراف اجتماعی*، تهران: دانشگاه پیام‌نور.

سیدفاطمی، نعیمه و همکاران (۱۳۸۷) «نگرش نوجوانان نسبت به مصرف اکستازی»، *مجلهٔ دانشکدهٔ پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی تهران*، دورهٔ ۱۴، شمارهٔ ۴: ۹۱-۱۰۴.

سیدفاضل‌پور، سیدفاطمه (۱۳۸۳) «بررسی نگرش دانشجویان دانشگاه علوم‌پزشکی گیلان در ارتباط با سیگارکشیدن»، *فصلنامهٔ پزشکی قانونی*، شمارهٔ ۳۳: ۵۱-۶۲.

شهیدی، محمدحسن (۱۳۷۵) *موادمخدر، امنیت اجتماعی و راه سوم*، تهران: اطلاعات.

جزایری، علیرضا و همکاران (۱۳۸۱) «نگرش دانش‌آموزان مقطع راهنمایی شهر تهران به اعتیاد»، *فصلنامهٔ رفاه اجتماعی*، دورهٔ پنجم، شمارهٔ ۶: ۲۲۹-۲۴۲.

دلاور، علی و علی‌محمد رضایی (۱۳۸۸) «رابطهٔ مؤلفه‌های خانوادگی با نگرش به موادمخدر در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطهٔ شهر تهران»، *فصلنامهٔ دانشور رفتار*، شمارهٔ ۱۶: ۲۱-۳۴.

رحیمی موقر، آفرین (۱۳۷۵) *پیشگیری اولیه از اعتیاد*، تهران: معاونت فرهنگی و پیشگیری سازمان بهزیستی کشور.

رفیعی، حسن و فردین علی‌پور (۱۳۹۳) «ساخت و رواسازی پرسش‌نامهٔ نگرش دانشجویان نسبت به مواد»، *فصلنامهٔ رفاه اجتماعی*، شمارهٔ ۵۳: ۲۷-۳۳.

رضایی، علی‌محمد و محمد صنوبری (۱۳۹۲) «نگرش دانشجویان به مواد مخدر: نقش بازدارندهٔ منع قانونی، ممانعت خانواده، عدم دسترسی به مواد و اعتماد به خود»، *فصلنامهٔ اعتیادپژوهی*، سال هفتم، شمارهٔ ۲۸: ۴۳-۵۸.

رئوفی، مریم و ماریا رضوی (۱۳۷۸) *راهنمای پیشگیری از اعتیاد*، ناشر: مؤلفین.

فروتنی، محمدرضا (۱۳۸۲) «بررسی آگاهی از اعتیاد در دانشجویان شهرستان لارستان در سال ۱۳۸۲»، سومین همایش سراسری اعتیاد یزد: ۲۱۸-۲۳۰.

کریمی، امیر (۱۳۸۰) *اصول مشاوره و به کارگیری آن در پیش‌گیری از سوءمصرف مواد و درمان آن*، تهران: اسپند.

طارمیان، فرهاد (۱۳۷۸) *سوءمصرف مواد مخدر در نوجوانان*: مفاهیم، نظریه‌ها و پیش‌گیری، تهران: تربیت.

محبوبی‌منش، حسین (۱۳۸۲) «اعتیاد مردان، تهدیدی علیه زن و خانواده»، *فصلنامهٔ شورای فرهنگی، اجتماعی زنان*، سال ششم، شمارهٔ ۲: ۴۱-۵۲.

Barnes, G. M. & S. Welte (1984) "Adolescent Alcohol Abuse and Other Problem Behaviors: Their Relationships and Common Parents Influences", *Journal of Adolescence and Youth*, 13: 329-348.

Baldwin, Jr & H. Patrick (2009) "Substance Use among Senior Medical Students", *Journal of Association,* 265:2074-2078.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1393.5.2.1.0]

Kandra KL, A. O. Goldstein & S. Proescholdbell (2011) "Variables Associated with Use and Susceptibility to Use of Drug among North Carolina Adolescents: Results from the 2007 Statewide Survey of High School Students", *N C Med Journal*, 72 (1):13-9.

Ljubotina D, J. Galic & V. Jukić (2004) "Prevalence and Risk Factors of Substance Use among Urban Adolescents: Questionnaire Study", *Croat Med J*, 45 (1): 88-98.

Myers D. G. (2002) *Social Psychology*, Boston: McGraw-Hill.

Mahbuban, S. (2010) "Drug Addiction among Undergraduate Students of Private Universities in Bangladesh", *Social and Behavioral Sciences*, 5 :498-501.

Marlatt, G. A. & D. J. Rohsenow (1990) *Cognitive Processes in Aalcohol Use*.Greenwich: JAI Press.

Mony P. K., P. John & K. Jaya (2010) "Tobacco Use Habits and Beliefs among Undergraduate Medical and Nursing Students of Two Cities in Southern India", *Natl Med Journal*, 23 (6): 340-3.

Sri Winarti (2010) "The Influence of Socio-economic and Demographic Factors on Knowledge, Attitude and Behaviour Related to HIV/AIDS in Indonesia", *Graduate Program in Applied Population Studies*, The Flinders University of South Australia.

Wills T. A. & A. M. Yaeger (2008) "Family Factors and Adolescent Substance Use: Models and Mechanisms", *Current Directions in Psychological Science,* 12 (6): 222-226.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1393.5.2.1.0]